

100 let života od vzniku Československa

*Vzpomínky na uplynulých sto let
Prof. PhDr. Stanislava Kučerová, CSc.*

Část první:

Zrod nového státu. Pruty Svatoplukovy.

28. říjen 1918 – hvězdný den našich novodobých dějin – den osvobození od nadvlády habsburské monarchie a den vzniku samostatného Československého státu.

Ten den nejvíce poznamenal generaci mých rodičů. Přicházela na svět na přelomu 19. a 20. století. Dospívala za války a po ní, v prvních letech budování republiky. Do osvobozené vlasti a do nového, samostatného státu vstupovala jako do svého životního jara s veškerým elánem, důvěrou a radostí svého mládí.

„Kokardy, jásot, na praporu prapor, srdce se v dálku rozletí. Jak je to krásné překonati zápor, a býti, růsti, stavěti“... (V. Dyk)

„I přísahal jsem já, národ československý, svobodný a živý, že chci býti národ spravedlivý“... (S. K. Neumann)

Jedinečné okamžiky v dějinách národa i v životě jednotlivců.

Mnohé zastihl převrat ještě ve školních lavicích. Účastnili se neutuchajících oslav: vítání legionářů i navrátilců z války, kterým se přeběhnout k legiím nepodařilo. Vysazovali „lípy svobody“ na počest strůjců svobody, Masaryka, Beneše, Štefánika a Wilsona. Těm lípám už brzičko bude 100 let. Dívky šily a vyšívaly národní kroje, podle vzorů z etnografických sbírek v muzeích. Největšímu zájmu se těšil kroj kyjovský, piešťanský, některé jihočeské. Dechové kapely vyhrávaly, dny byly plny pochodových písní, krojovaných skupin, uniforem legionářů a Sokolů. Jaká to byla společná radost a hrdost společně pochodovat v průvodu na počest národa a vlasti, jeho představitelů, jeho symbolů, jeho tradic, hesel a vizí budoucnosti! Mladí se chystali na všesokolský slet, první v republice, někteří skládali proslovy pro tábory lidu, jiní deklamovali verše o účasti legionářů ve válce, která právě skončila.

„ Od moře k moři stojí germánská vojska. Od moře k moři hluboké podzemní valy, příkopy, kde sídlí smrt...České i slovenské děti, synové národa...vy všichni, jimž dopřála nevládná jinak sudba nosit české i slovenské jméno, nezapomínejte a buďte živi svatým ohněm vroucných a hrdinských srdcí, jež bila i chladla pro vás i pro vaše děti v bezmezném lásce i oběti u Zborova!“ (R. Medek)

„Na Chemin des Dames hotovo k boji, padesát tisíc jich stojí...to hoši jsou z Podřipska, od Šumavy, to Pražská chasa a Hradecká děti, to chlapi z Hané a zpod Hostýna, z Tater a zpod Beskyd a od Těšína...ti všichni přišli sem za práva národů, rovnost a svobodu života klást... Teď na Chemin des Dames, daleko od vlasti na tisíc mílí vlá jejich prapor červenobílý...“ (A. Horák)

Moji rodiče prožili konec první světové války a vznik samostatného Československa ve svých domovech, v Lupenici a v Příkladích, vesnicích v Podorličí na Rychnovsku-Kostelecku. Seznámili se na táboru lidu k 28. říjnu a k výročí zrušení roboty. Tatínek, student, tam měl také jeden z proslulých. Psal pak mamince 3 roky verše a poté se vzali, v Praze u sv. Ludmily. Dávali si darem knížky. Mám doma krásné vydání „Mistra Kampana“, dvoudílnou antologii „Česká lyra“ a „Česká epika“, snad všechna Zeyerova díla. Každá knížka je s krásným věnováním tatínka mamince nebo maminky tatínkovi. Maminka ztělesňovala postoj nedat se, byla statečná a při tom plná porozumění a vnímavosti. Tatínek spojoval lásku k poesii s jistou melancholií. Dodnes se mi vybavuje Vrchlického Giotto a duše, Dyk, Wolker – tatínkův výběr a jeho recitační pásma.

Byla to doba vlády slova. Slovo utvářelo atmosféru doby. Arne Novák líčí, jak ještě před osudnou světovou konflagrací naši básníci, Machar, Bezruč, Dyk, předvíдали blížící se bouři a ukazovali, na kterou stranu patří český člověk. Když jim válečná cenzura bránila v přímém projevu, vytvořili si řeč jinotajů a výmluvných narážek. Přesto neušli pronásledování a žalářování. V květnu 1917 vyšel památný „Manifest českých spisovatelů“. Iniciativu měl Jaroslav Kvapil, zaštilil svou autoritou Alois Jirásek. Získali 130 podpisů našich literátů na podporu a souhlas. Poprvé tak byl ve staré vlasti zveřejněn Masarykův československý osvoboditelský program.

Z vězení k svému podpisu na „Manifest českých spisovatelů“ poslal Viktor Dyk svou slavnou báseň „Země mluví“, s varovnými verši: „Opustíš-li mne, nezahynu. Opustíš-li mne, zahyneš.“

Jako za války, tak i po převratu se hlavní osvětový úkol otvíral pro spisovatele národního směru, dříve již zapomínané. Např. Sládek, Čech, Krásnohorská, ale hlavně Jirásek byli znovu aktuální.

K nim se přidávali i mladší a mladí, např. Sova, Šrámek, Kříčka. Ale i vědci podporovali snahy národně osvoboditelské a budovatelské. Např. historik J. Pekař, sociolog E. Chalupný, filolog J. Zubatý. Masaryk od počátku svého působení podporoval literární hnutí za povznesení národa. Oceňoval úlohu českých spisovatelů např. v rozhovorech s Jar. Kvapilem, který byl po ukončení války vyslán do Paříže, aby tu čekal na příjezd T. G. Masaryka z Ameriky a připravil jeho příjezd do Prahy. Do Paříže přijel prezident Masaryk 7. prosince, do Prahy 21. prosince 1918. Mezi těmi daty jednal s politiky a navštívil legionáře v Darney.

Na pražském nádraží měl uvítací proslov A. Jirásek. Masaryk mu odpověděl: „Jsem poctěn, že Vámi osobně jsem vítán, že jsem vítán spisovatelem, který je zároveň s politiky představitelem českého národa. Vy máte nemenší zásluhy o uskutečnění cílů vytčených než my, politici pracovníci... Nastává nám práce, práce společná. Každý nastupte na své místo, neboť každý – i malý – může přispět k vybudování československé demokracie.“

A v souhlase s tímto přesvědčením řekl A. Heydukovi: „Přišel jsem k Vám, abych vzdal poctu našemu nejstaršímu literátu a básníku. Doznávám, že jsem tím chtěl projevit a projevuji, že stát bez základu literatury a umění by nebyl stát pevný, a hlavně by nebyl stát nový.“ To bylo 5. června 1920.

Ale už o rok dříve vyšel zákon o zřizování veřejných knihoven, obecních, městských, krajských a národních. Naše země si vytvořila nejhustší síť knihoven v celé Evropě.

Tatínek ukončil pražskou přírodovědeckou fakultu někdy v polovině 20. let, v době, kdy byla v českých zemích nadprodukce absolventů vysokých škol. A tak přijal místo učitele v Hlohovci, městečku v povážské nížině na Slovensku.

Slovenských učitelů bylo dosud málo. Mnozí se Slováky teprve stávali. Jejich babičky sice neuměly ani slovo maďarsky, jejich matky však již vystupovaly jako Maďarky. Ve sboru školy, na kterou tatínek nastoupil, byla Slováků čtvrtina, ostatní byli Češi. Vztahy ve sboru byly přátelské nebo aspoň korektní, vztahy s rodiči a žáky sdečné. Nešlo o žádnou „čechizaci“. Jazyk československý byl na Slovensku zaveden ve znění slovenském a čeští učitelé měli povinnost složit zkoušku ze slovenského jazyka. Vesměs chápali své učitelské poslání velmi odpovědně, jako misi k nápravě škod, způsobených odnárodňovacím útlakem minulého režimu. O neznalosti svědčí výrok renomovaného akademika, že „Češi neměli na Slovensku co dělat“, stejně jako názor filmové hvězdy, která ve svých memoárech uvedla, že „na Slovensko byli posíláni lidé za trest a pro neschopnost.“

Bydleli jsme v nájmu u Švikruhových v přízemí řadového domku. Za ním a jeho dvorkem se táhla podlouhlá zahrádka a za ní vinohrad. Bylo tu plno rajčat, cibule, paprik i vína. A úzký pruh obdělávané půdy za domem končil u příčné cesty, k níž se sbíhaly vinohrady od všech ostatních řadových domků. U cesty stála řezbářská socha sv. Floriána, ochránce vinohradů. Chudák, byl vinohradníky holemi a klacky trestán, když se neurodilo. Tady jsem si hrála s malými dětmi domácích, Igorkem a Timotkem a dozor nad námi měla školačka Alžbetka. A já jsem se doma učila mluvit česky, s dětmi slovensky, a vůbec mi nepřišlo, že je to nějak jinak. Tatínek se kromě učení a příprav na výuku věnoval ochotnickému divadlu. Pamatuji se, že tu režíroval Medkova „Plukovníka Švece“ a Vrchlického „Noc na Karlštejně“.

Ale stala se divná věc. Maminka v den výročí vzniku republiky s úžasem spatřila protičeskou demonstraci. Hnětla právě těsto na svém kuchyňském stole pod otevřeným oknem a viděla na ulici dva průvody. Ten jeden vedl starosta obce, představitel Hlinkovy ľudové strany. Provolávali heslo „autonomie“. Ten druhý průvod, který přicházel z druhé strany, vedl starostův rodný bratr, představitel komunistické strany. Ta zase nechtěla Čechům odpustit zmaření poválečného pokusu zříditi Slovenskou republiku rad a přičlenit ji i s Podkarpatskou Rusí k SSSR. Průvody se halasně míjely, v obou se křičelo, hulákalo, hrozilo. Maminka si zapamatovala jedno heslo: „Nech murár učí naše deti, ak nieto našich učiteľov dost.“ Korunu protičeské kampani nasadil pan děkan, když z kazatelny varoval Čechy, aby po 18. hodině nevycházeli, že neručí za jejich bezpečnost. Chápalo se to jako výzva k pogromu, a tak žákyně z židovských rodin, které věděly, co je pogrom, příběhly nabídnout naši rodině úkryt ve vlastních příbytcích.

V rodině se tradovalo, proč jsme po třech letech opustili povážskou nížinu a usadili se v podhůří v českém pohraničí. Prý kvůli mým angínám a na radu vynikajícího dětského lékaře Brdlika v Bratislavě. Ten tu působil již 11 let, ale v té době se také chystal Slovensko opustit. Stal se pak v Praze uznávaným odborníkem. Nedovedu dnes posoudit, nakolik při našem stěhování šlo skutečně o mé zdraví a nakolik byli mí rodiče v novém, nečekaně složitém prostředí zklamáni. Já jsem tu získala první téma k celoživotnímu přemýšlení: Češi a Slováci.

Od dob probuzení národů (naše národy se probouzely k svébytnosti v područí cizí nadvlády, rakouské a uherské) pociťovali Češi a Slováci, že patří k sobě. Vyjadřovali to jejich společní buditelé. Ján Kollár řekl: „Ze Slováků nic nebude, z Čechů a Moravanů též nic, ostanou-li zlomky osamostatnělé. Spojí-li se však svorně v jedno tělo, budou-li spolu držeti, spolu působiti, směle všem pohromám a útokům odolají, na jich řeč a národnost se valícím“ (1832). Palacký se Šafárikem byli téhož mínění.

Karel Havlíček Borovský napsal: „Slovensko, osvobozené z maďarského područí, by se stalo časem první zemí československou, odtamtud by vyšlo znovuzrození Čech a Moravy, odtamtud vůdcovství a síla celého kmene československého“ (1848).

O 20 let později to spojení vyjádřil J. M. Hurban na slavnosti kladení základního kamene Národního divadla v Praze: „Byv pozván ke dni tohoto národa – chtěl jsem říci českého, chtěl moravského a slezského, ale bylo by to dlouhé slovo a nevyčerpávalo by přece pojem, řeknu tedy československého, neb i my k vám náležíme, my vaši jsme, vy naši jste. Neb my jsme všichni Slované – československého národa“ (1868).

Po zániku Velkomoravské říše přesunulo se jádro budoucího západoslovenského státu do Čech. Maďarský vpád oddělil Slováci, kteří zůstali v maďarském područí dlouhá staletí. Hlubší spojení Čechů a Slováků tím však přerušeno nebylo. Život z obou břehů řeky Moravy se často těsně prolínal.

Od dob husitské reformace byla na Slovensku spisovným jazykem „bibličtina“, český jazyk. Úředním jazykem byla ovšem maďarština. O ustavení samostatné slovenštiny a o jazykovou odstavku se přičinili r. 1844 Ludevít Štúr se svými spolupracovníky. Vyhlásili zároveň, že péče o kulturu domácího jazyka v žádném případě neznamená, že se chtějí odtrhnout od českých bratří. Šlo jim o intenzivnější integraci obyvatel Horních Uher, katolíků a evangelíků i odnárodněného zemanstva a o lepší možnost čelit maďarskému pronásledování pročešského Kollárova panslavismu. Vyhnout se mu jazykovou nezávislostí na Češích.

V 19. století hledali Češi a Slováci společné kořeny, společnou minulost, usilovali o prohlubování vzájemnosti. Idea integrativní, zcelovací převažovala nad ideou diferenciací, odlišovací. Je přirozené, že v době válečných nebezpečí a útrap jasně dominovala idea integrativní, idea společného boje Čechů a Slováků, československého národa za svobodu a samostatnost.

T. G. Masaryk si československý národ nemusel teprve „vymyslet“, jak vykládají pomlouvači. Idea byla dlouhodobě mezi buditeli všeobecně tradovaná. Najdeme ji i v proslulé „Martinské deklaraci“ z 30. října 1918. „Slovenský národ je čiastka i rečove i kulturno-historicky jednotného československého národa. Na všetkých kultúrnych bojoch, ktoré viedol český národ a ktoré ho urobili známym na celom svete, mala účasť i slovenská vetev.“

Češi a Slováci měli společně buditele, zpod Tatier se chodilo do Prahy studovat na vysoké školy, na českých středních školách maturovalo v 2. polovině 19. století přes 1000 slovenských studentů, protože Maďaři Slovákům školy zavřeli. Jednota československého národa se zdála samozřejmá. A přece, společní vlastenci podcenili vliv té skutečnosti, že většina slovenského obyvatelstva žila pod dlouholetou maďarskou nadvládou. Inteligence se buď pomaďarštila nebo snila o autonomii. Nikoli o československém národě a státu. Po převratu přišli na místa Maďarů Češi. A mnozí Slováci se neztotožnili s představou, že jsou součástí státního národa, že nejsou jen menšinou, a dál toužili mít autonomii. A Češi jim ji nechtěli dát.

Vznik nového státu po 1. světové válce otevřel nové, dříve neznámé a netušené problémy. Nepřátelé nového státu, ctitelé starého mocnářství, iredenta maďarská. Němci v českém pohraničí. Všichni se sešli v útocích proti Československu a neváhali zpochybňovat i oprávněnost slovenské spoluúčasti na jeho existenci. V konfliktním napětí se diferenační tendence zvrhla až v separatismus, integrativní v centralismus. Předválečné Masarykovy dohody s krajanskými spolky v Americe, Clevelandská z r. 1915 a Pittsburská z r. 1918, byly ahistoricky a neobjektivně zneužity jako doklad o nedodržení úmluv a o příkoří, které Slováci utrpěli tím, že nedostali autonomii.

Přesvědčivé analýzy této neobjektivnosti podali např. JUDr. Katarína Zavacká, vědecká pracovnice SAV pro obor státu a práva, nebo Ing. Augustin Marko, předseda Slovenské společnosti na obranu demokracie a humanity.

Moji rodiče byli svědky toho, že při 10. výročí vzniku ČSR, kdy např. v Brně byla obdivována „Výstava soudobé kultury“ jako výstava deseti úspěšných let ČSR, v Hlohovci demonstrovali luďáci a komunisté za autonomii.

Těchto odstředivých tendencí využil i Hitler při svém pozdějším tažení s cílem rozbít a zničit Československou republiku. Z Čech a Moravy udělal ponižující okupovaný bezprávný protektorát, Slovensko okázale povýšil na Slovenský štát, s vlastní vládou a zdáním samostatnosti

Po 2. světové válce jsme – my „děti první republiky“ - prožili 9. květen 1945 spolu s rodiči jako druhý hvězdný okamžik života našeho národa ve 20. století. Maminka mi tehdy, počátkem května, vyndala z krabic svůj kroj. Byl to kroj tábořský, kozácký. Vyžehlija jej a byla šťastná, že budu mít v čem chodit do průvodu. V kroji, který vyšívala po 1. válce, na oslavu vzniku Republiky. Teď to bude na oslavu návratu Republiky. Máme zase ctěné a milované Československo.

Snažili jsme se, po boku svých rodičů, obnovit předválečný stát v nových poměrech, s novými historickými zkušenostmi. Jako středoškolská funkcionářka jsem v programové činnosti postrádala spolupráci se Slováky. Napsala jsem do jejich středoškolských nástěnných novin, jmenovaly se „Telegram“.

Redaktor můj příspěvek otiskl pod názvem „Dopis z Česka“ a vedle toho mi poslal soukromý dopis. Objasnil mi, čeho jsme si většinou nebyli vědomi, že válečná zkušenost česká a slovenská je jiná. Hitlerovci si dali záležet při realizaci hesla „Divide et impera!“

„Následky okupácie sú u Vás úplne iné, ako na Slovensku. Vy ste boli omedzovaní temer vo všetkom. My len v čiastkach a aj to tak rafinovane, že priemernému človekovi nebolo možné skutkový stav prehliadnúť.“

Preto vzbudzoval u Vás každý riadok tlače, každá vyhláška, film, divadlo reakciu, ba cítili jste fašizmus aj tam, kde ho azda nebolo. U nás riešil sa problém český, židovský – Slováci dostali zamestnaní, bolo peňazí – bolo čo aj kúpiť, preto dnes tolká nedovera k novej štátnej forme, tobož, keď konsolidácii predbiehala vojna a vojnové udalosti.“ (20. 10. 1946)

Takže, môžeme rekapitulovať.

Slovensko bylo po zániku Velké Moravy součástí Uher, v jejichž rámci nebylo nikdy sobě vlastní politickosprávní jednotkou. Asimilační útlak se stupňoval, jejich národnost byla oficiálně popřena. Od r. 1918 se stalo součástí Československé republiky, po Mnichově 1938 autonomní částí společného, leč okleštěného státu, po 14. březnu 1939 samostatným státem, bez Čechů.

Po 2. světové válce se stalo znovu součástí Československé republiky a získalo vlastní ústavní národní orgány. Nad ideou jednoho národa o dvou větvích nabývá postupně vrchu představa dvou blízkých národů.

Po roce 1969 postoupila decentralizace k federativnímu uspořádání společného státu.

Po převratu 1989 rozkladné tendence dále vzrostly. Vedly až k druhému dělení Československa, k zániku společné Československé republiky, ke vzniku dvou malých nástupnických států.

Vlastenci z Čech, Moravy i Slovenska svými konferencemi a sborníky z konferencí v uplynulém dvacetiletí usilovali - při respektování svébytnosti - udržet i neochvějnou vzájemnost Čechů a Slováků.

Košický profesor historie Ondrej Halaga upozornil na to, že už Velká Morava byla předobrazem československé státnosti a že prastarý motiv Svatoplukových prutů je stále aktuální. Jsou zapsána slova Svatoplukova, s kterými se r. 894 loučil se svými syny:

„Zůstanete-li v lásce a svornosti, nepřátelé vás nikdy nepřemohou. Budete-li se však svářit a říši rozdělíte, budete od nepřátel potřeni a moc vaše bude zlomena.“ Nerušit, nedělit svazek Svatoplukových synů, mají-li zůstat silní.

Ale jako se v nové době nepřátelům vždycky osvědčilo heslo „Divide et impera“, rozkladných interpretací Svatoplukova odkazu není prost ani středověk, doba Svatoplukovy vlády.

Východořímský císař zdůraznil kladně význam Svatoplukova vzkazu synům. Oceňoval Velkou Moravu jako překážku rozpínavosti Západořímské říše (Franků, Bavorů aj.) a přál si, aby Velká Morava zůstala zachována.

Zato letopisci a kronikáři, zapisovači ve službách Západořímského císaře v tom odkazu viděli Svatoplukovu věrolomnost a navádění synů k nepřátelství k Západořímským sousedům a k nevážnosti k míru, který oni svými zbraněmi chtěli nastolit.

Košický profesor A.Halaga oceňuje „Historiu ako učiteľku života“ a ukazuje, že i dnes je třeba dávat pozor na to, jak které mocnosti na dělení „prutů Svatoplukových“ záleží. Snažme se „pruty Svatoplukovy“ držet vždycky pohromadě. Snažme se o porozumění a o vzájemnost Čechů a Slováků.